

בסיס לדבר האסור טלטול מפה שהונחו עליה פמוטים

א. המשנה בשבת קמ"ב, ע"ב:

"האבן שע"פ החבית מטה על צידה והיא נופלת. היתה בין החביות מגביה ומטה על צידה והיא נופלת".

ובגמ' שם: "אמר רב הונא אמר רב לא שנו אלא בשוכח אבל במניח נעשה בסיס לדבר האסור". והסביר רש"י, שמטה את החבית על צידה דווקא בשוכח, אבל במניח "נעשתה חבית בסיס לדבר האסור, ואסור להטותה, שאף החבית מוקצה". והקשו תוסי בביצה (ב', ע"א, ד"ה: "ובית הלל אומרים"), דאם במניח אין כל היתר לטלטל, כיצד מביאה הגמ' שבית הלל אומרים מסלק את הטבלא כולה ומנערה (טבלא שהונחו עליה עצמות וקליפין במהלך הסעודה), והרי הטבלא היא בסיס לדבר האסור, שהרי לא שכח – אלא הניחם שם מדעתו. ותירצו תוסי "דלא הוי בסיס לדבר האסור אלא כשדעתו להניחם שם כל היום". ואמנם תירצו שם תוסי תירוצים נוספים, כך שאין ראיה ליסודם זה מכוח הסתירה הנ"ל, אך יסוד זה מכריח תוסי גם מהגמ' בשבת בדף מ"ט, ע"א, ובדף נ"א, ע"א. ועין שם תוסד"ה: "או שטמן".

ב. המשנה בשבת מ"ט, ע"א:

"טומנין בשלחין [=עורות] ומטלטלין אותן, בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן, כיצד הוא עושה נוטל את הכסוי והן נופלות".

כמוכן גם כאן קשה, שהרי גיזי הצמר הונחו מדעת ולא נשכחו, וא"כ הכיסוי מהווה בסיס ונאסר, וכיצד אפשר לנטלו. וע"פ דברי תוסי ניחא, דנתינת גיזי הצמר לא הייתה לכל השבת, אלא בכוונה להפילם לכשיזדקקו לקדירה לצורך הסעודה, ולכן לא מהווה הכיסוי בסיס, שאין כל דרך לטלטלו, אלא הווי כשוכח, שאפשר לטלטלו בנתונים ובאופנים מסוימים, כמבואר בגמ' שבת קמ"ב, ע"ב.

אמנם הרשב"א בחידושו על ביצה שם בא"ד: "ובית הלל אומרים מסלק את הטבלה" הקשה על ראייתם של תוסי ליסודם מטמן בגיזי צמר: "אין הנדון דומה לראיה, דהתם לא נעשית הקדירה בסיס לגיזי צמר אלא גיזי צמר תשמיש לקדירה, שאין הקדירה להניח עליה גיזי צמר אלא הכא גיזי צמר להטמין בהם הקדירה". דהיינו: לא בסיס לחצי שבת יש כאן כהבנת תוסי, אלא אין כאן בסיס כלל. דבר נחשב כבסיס אם הוא משמש את הדבר שהונח עליו, אך אם החפץ שהונח נועד לשמש את הבסיס, אין זה נחשב בסיס כלל. והוסיף הרשב"א שכן היא דעתו של ר' זרחיה הלוי (הרז"ה).

וכן הר"ן על המשנה בשבת (כ"ב, ע"ב, בדפי הרי"ף) הלך גם הוא במהלך מחשבה זה וכתב, שנוטל הכיסוי של קדירה משום "דלא נעשה בסיס להן, שאין הקדירה וכיסויה בסיס להטמנה ולכיסוי ותשמיש להם ואדרבה הם תשמיש לקדירה".

ג. לכאורה גם רשיי סבר כך (ד"ה: "נוטל כסוי"): "ואף על גב שהן עליה לא אכפת לך, דלא נעשית בסיס להן שאין עשוי אלא לכסות הקדירה". רשיי מסביר, שאין כיסויה של הקדירה בסיס לגיזים, משום שאינה אלא לכסות הקדירה. לכאורה, זה הסבר דומה לזה של הר"ן והרשב"א, אך בהמשך יתברר ששונה הוא. וכבר ניתן להעיר, שרשיי אינו עוסק בקדירה, אלא בכיסויה, משא"כ הרשב"א והר"ן, ואין נימוקו שאדרבה הגיזים משמשים את הכיסוי או הקדירה, אלא נימוקו **שהכיסוי משמש את הקדירה**.

ד. לשיטת הרשב"א והר"ן קשה לכאורה מהגמי בשבת קמ"ב, ע"ב, שם הופכת החבית בסיס בגלל האבן שעליה. והרי האבן באה לשמש את החבית [להחזקת כיסויה וכדומה], ואין החבית משמשת את האבן. ומתבקש לשיטתם שאכן החבית משמשת את האבן, ולכן חייבים להעמיד את הגמי באבן מיוחדת: "ואבן שע"פ החבית נמי לפי שהיא צריכה לבנין ואדם חס עליה שלא תאבד וכן שלא תתקלקל ותשבר אם תעמוד במקום כאבני גזית ודומיהם" (חידושי הרשב"א בביצה), ומובן שההסבר דחוק, ולשיטת תוס' אינו נצרך.

ה. הגמי בשבת נ"א, ע"א מביאה תוספתא: "טמן וכיסה בדבר הניטל בשבת, או טמן בדבר שאינו ניטל בשבת, וכיסה בדבר הניטל בשבת הרי זה נוטל ומחזיר. טמן וכיסה בדבר שאינו ניטל בשבת או שטמן בדבר הניטל בשבת וכיסה בדבר שאינו ניטל בשבת, אם היה מגולה מקצתו נוטל ומחזיר ואם לאו אינו נוטל ומחזיר". ושאל רשיי מדוע בכיסה בדבר שאינו ניטל אין פתרון כשטמן בדבר הניטל, יפנה סביבותיה ויאחזנה בדופניה ויטנה על צדה ויפול הכיסוי, בדומה לאבן שעל פי החבית שמטה על צידה וכו'. ותירץ שבחבית אוקימנא בשכח, ולכן אפשר להטותה, משא"כ במניח הוי בסיס גמור שא"א להטותו, ולכן כאן כשמכוסה הקדירה בדבר שאינו ניטל ואין כאן שכחה, הרי היא בסיס לדבר האסור, וא"א אפילו להטותה.

והנה על פי דברי הרשב"א והר"ן לעיל, אין דברי רשיי מיושבים כלל, שהרי ע"פ דבריהם אין הקדירה נחשבת לבסיס לדבר האסור, משום שאין הקדירה משמשת את כיסויה, אלא כיסויה משמש אותה, וא"כ הדרא קושיא לדוכתה, מדוע לא יוכל להטות את הקדירה ולהפיל את הכיסוי שאינו ניטל, כשהקדירה טמונה בדבר הניטל. ואמנם הר"ן (כ"ג, ע"ב, בדפי הרי"ף) לשיטתו, מסביר שהקדירה אינה נעשית בסיס לדבר האסור, "לפי שאין הקדירה נעשה בסיס להטמנה ולכיסוי ואינה תשמיש להם אלא אדרבה הם תשמישין לקדירה". וכדי שלא יקשה א"כ מדוע לא יוכל להטות את הקדירה כשהיא טמונה בדבר הניטל, מסביר הר"ן שהמציאות הייתה שהיו שתי שכבות: התחתונה נקראת כיסוי, והעליונה הטמנה. ההטמנה תמיד הייתה מגיעה עד לקרקע משא"כ הכיסוי, ולכן אם כיסה בדבר שאינו ניטל – אם מגולה מקצתו נוטל ומחזיר שהרי יש לו אפשרות לאחוז ישירות בקדירה. ומבחינת בסיס אין כאן בעיה וכנ"ל, ואם אין הכיסוי מגולה מקצתו, הרי א"א ליטול ולהחזיר, כי אין דרך להחזיק הקדירה.

ז. ברור אפוא ששונה הבנת רשיי מהבנתם של הראשונים האחרים שהבאנו. לדעתם, השאלה המרכזית היא, **מי משמש את מי**. הדבר שאותו משמשים אינו נחשב בסיס. כבסיס נחשב דבר שהוא משמש את המוקצה, ולא שהמוקצה משמש אותו. לעומתם

סבור רש"י, שכאשר יש מערכת גומלין בין שני דברים, דהיינו כשאחד נמצא כאן לצורך האחר, נחשב **התחנות** בסיס, אף שהוא העיקר, והמוקצה שמונת עליו בא לשמש אותו, שהרי יש לי מטרה וצורך בהנחת דבר על חברו. ודברי רש"י על המשנה בדף מ"ט, ע"א מתייחסים למציאות שונה: למציאות משולשת. שלושה דברים מונחים זה ע"י זה: קדירה; על גביה כיסוי; וע"י הכיסוי גיזי צמר מוקצים. אף שבמציאות גיזי הצמר מונחים על הכיסוי, והכיסוי משמש את גיזי הצמר, אין מטרתו העיקרית של אחד מהם לשמש את האחר: אין מטרתו העיקרית של הכיסוי לשמש את גיזי הצמר, אלא להיות כיסוי לקדירה; כמו"כ גיזי הצמר אינם נמצאים ע"י לחמם את הכיסוי, אלא את הקדירה, אלא שבמציאות אין הם מונחים על הקדירה. דהיינו: מערכת הגומלין העיקרית והחשובה לנו היא כיסוי קדירה (וגיזי צמר קדירה). ולכן לא נאמר שהכיסוי משמש את גיזי הצמר עד כדי החשבתו כבסיס להם. [ואף שלרש"י בסיס המשמש להיתר ולאיסור יחד, אסור בטלטול, אף שהאיסור חשוב פחות מההיתר. ורק לגבי דבר שאין לו ערך כלל, אינו נחשב בסיס (ע"יין ב"י בסימן ש"ט סוף ס"ט, ע"ב). יש לחלק דהתם מטרת הבסיס לשמש את כל החפצים, ומבחינת השימוש אין הבסיס משמש פחות את החפץ החשוב פחות. משא"כ הכא שמטרתו של ה"בסיס" אינה לשמש בסיס, ולא לשם כך הוא כאן, אלא מטרתו לשמש כיסוי].

בלשון אחרת: **לר"ן** צריכים אנו לשאול: **לשם מה נמצא כאן החפץ המוקצה**; לשמש את הבסיס או להשתמש בו, ואז ייקבע כבסיס מוקצה, אף שמטרתו העיקרית שונה היא? **לרש"י** השאלה היא אחרת: **למה משמש הבסיס**; האם מטרתו העיקרית לשמש כבסיס או שיש למציאותו כאן מטרה שונה?

ז. הטי"ז ס"ק א בסי" ש"ט תמה על המנהג "שמעמידים המנורה עם הנרות על המפה שעל לחם המשנה ואחר הקידוש מסלקין המפה ההיא", משום שלמפה יש דין של בסיס לדבר האסור, כיוון שהמוקצה היה מונח עליה בכניסת שבת. וניסה הטי"ז ללמד זכות ולומר, שהמפה לא תיחשב בסיס משום שמוכנת היא לצורך השולחן, אך דחה דבריו בגלל דברי מהר"א"י (תרומת הדשן, כתבים, ס"י קצ"ג), שנשאל האם דבר מוקצה שהונח על חפץ אחר לפני ימים מספר (שבוע או יותר) – כמו שרגילים להניח חפצים זה על זה בתיבה – הופך את החפץ שעליו הונח לבסיס לדבר האסור. ורצה השואל להתיר, ולומר שדווקא הנחה בשביל שיהא מתיישב עליו בטוב קובעת בסיס, אך לא הנחה באקראי – כשם שמניחים חפצים זה על גבי זה משום שאין מקום בתיבה – שתיחשב כשוכח. ותה"ד בתשובתו אינו נוטה לקבל היתר זה, ולדעתו אין זה שוכח, אלא נחשב בסיס (והיתר מצד שהנחה שנעשתה לפני זמן רב – שלא בע"ש – נחשבת שכחה). וכתב הטי"ז שאם הנחה באקראי קובעת בסיס כל שכן מפה שהנרות מונחים עליה מדעת. ההוא אמינא של הטי"ז להיתר מזכירה ללא ספק את דיעות הראשונים לעיל (הר"ן, ולמען הדיוק רש"י), וע"כ עלינו לברר ביסודיות האם חולקים הר"ן ורש"י על תרומת הדשן, ומה יסברו בנדונו של הטי"ז.

ח. **הר"ן ותה"ד**, נראה שאין סתירה מוכרחת בין דיעותיהם. כל אחד חידש בנקודה אחרת שאינה שייכת כלל לחברתה, ואפשר שכל אחד מהם מודה לחברו בחידושו הוא. תה"ד חידש שהנחה ארעית נחשבת כהנחה מכוונת וכקביעת בסיס. אפשר שהר"ן יסכים

לכך, אלא שכמוכן תישאל השאלה מה משמש את מה, ובהנחה ארעית מקרית תמיד תהיה התשובה שהבסיס משמש את הדבר שהונח עליו, אחרת אין הנחה מקרית-ארעית. מאידך, במקרה שהחפץ המוקצה מונח לצורך בסיסו ומשמשו, שבו סובר הר"ן כי אינו נחשב בסיס, יכול גם תרומת הדשן להודות לר"ן, דאף שהנחה ארעית נחשבת הנחה הקובעת בסיס, זהו דווקא כשבמציאות אכן מטרת הבסיס לשמש את המונח עליו (אף שלא התכוון המניח דווקא לבסיס זה), אכן אם במציאות מונח החפץ "לטובתו" של הבסיס, אין הבסיס משמש אותו, אלא להיפך, ולא ייחשב בסיס. ובעצם, בכל מקרה כזה אין זו הנחת ארעי, אלא הנחה מכוונת.

מנורה על המפה – ביחס שבין המנורה למפה משמשת המנורה את המפה, ומבחינה זו היא נחשבת בסיס – נקודת הר"ן, וזאת בצירוף לנקודתו של תה"ד – המפה נחשבת בסיס, אף שלא הייתה כל כוונה להניח דווקא עליה. וא"כ, צירוף סברתו של הר"ן עם זו של תה"ד מוליך על כן למסקנתו של הטי"ז, שהמפה נחשבת בסיס לדבר האסור.

ט. רש"י – תה"ד – בהו"א של הטי"ז הוא מביא בעצם את שיטתו של רש"י: המפה נמצאת כאן לצורך השולחן, ולא לצורך המנורה שעליה. והטי"ז מבין שסברה זו סותרת את דעתו של תה"ד.

במבט ראשון נראה שצודק הטי"ז, שהרי כשם שכיסוי המונח לצורך הקדירה אינו בסיס לגיזים שעליו, משום שמטרתו העיקרית אינה לשמש אותו, כך גם בהנחת ארעי אין מטרת הבסיס לשמש את החפץ המונח עליו. אולם יש מקום לומר שלא פליגי דחפץ שמונח לצורכו הוא אינו דומה לחפץ שמונח לצורך משהו אחר. רש"י דיבר במקרה שבו החפץ משמש בפועל שתי מטרות שמחוץ לו: הכיסוי משמש מחד כמכסה לקדירה, ומאידך – כבסיס לגיזים. בין שתי המטרות החיצוניות קובעת העיקרית, הכיסוי, ולכן אינו נחשב בסיס. אך העובדה שהחפץ מונח כאן לצורכו הוא, אינה מבטלת את העובדה שהוא משמש את המוקצה, ואף שלא התכוון המניח להשתמש דווקא בחפץ זה. היינו: לא אכפת לנו שאין כוונה להשתמש בבסיס זה דווקא (תה"ד). די בעובדה שהבסיס אכן משמש בפועל את המוקצה שעליו, אולם כל זאת בתנאי שזהו שימוש העיקרי (רש"י).

י. עכ"פ, אף אם נקבל את דברי הטי"ז, שסברתו (דעת רש"י) סותרת את דברי תרומת הדשן, ביטל הטי"ז את דבריו מפני דבריו של תרומת הדשן, אך לו היה ברור לו ששיטת רש"י סותרת את דברי תה"ד, היה בהחלט סומך לקיים המנהג ע"פ שיטת רש"י. אלא שהטי"ז נמשך כנראה אחר הבנת הר"ן בסוגיא, והסברא שהביא לא מצאה בראשונים, וכאמור לא כן, אלא זו שיטת רש"י.

במנורה על המפה – לרש"י (לפחות, ואפשר שגם תה"ד יודה) אין המפה בסיס לדבר המוקצה משום ששימושה העיקרי לשמש את השולחן, ולא להוות בסיס למנורה, וכאמור אפשר לייסד את אדני המנהג שהביא הטי"ז על שיטתו של רש"י. ואפשר שכוונתו של השואל בתרומת הדשן, בהזכירו את רש"י כראיה לדבריו, הייתה להשוות בין סברתו בהנחת ארעי לבין שיטת רש"י כפי שביארנוה (ולא כדברינו, ליישב שיטת רש"י עם תשובתו של תה"ד).

ויעוין במג"א ש"ט ו', המוכיח כדעת השואל בתה"ד, ועל בסיס דעתו הוא מתיר לטלטל המפה שהונחה עליה המנורה. כאמור, דעת רש"י תצטרף להיתר זה.